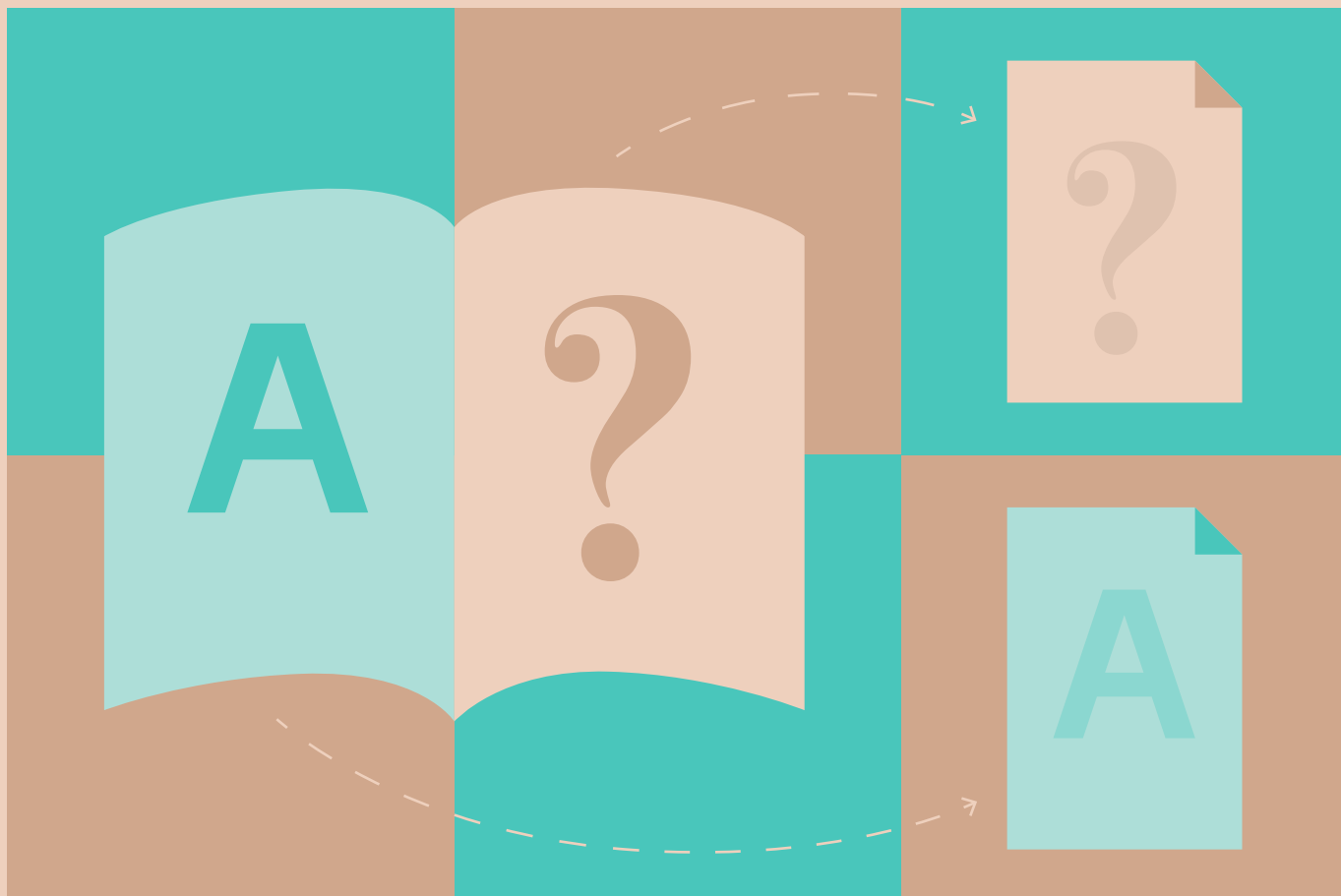

Užití chráněných děl a jejich částí ve výuce

Jan Barták

Pedagogové, žáci a studenti využívají při výuce a při přípravě na ni celou škálu autorských děl. Nejběžnější je využití učebnic a jiných materiálů přímo určených k výuce. Nicméně při výuce jsou běžně využívána i další autorská díla.

Při výuce se běžně setkáme s těmito typy autorských děl:

- učebnice, pracovní sešity, pracovní listy;
- jiné učební pomůcky (výuková videa, prezentace, mapy);
- jiné texty, videa, obrázky, fotky, dokumenty, hudba (ne učební pomůcky).

**Jaký právní režim může mít
užití děl ve výuce? → 04**

**V jakých situacích se
nejčastěji setkám s užitím
autorských děl? → 04**

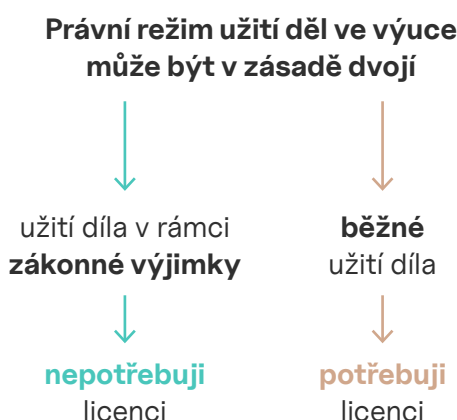
**Co se rozumí výjimkou
z autorského práva? → 05**

**Jaký právní režim může mít
užití děl ve výuce? → 06**

- **A** Rozmnožování díla pro osobní
potřebu (§ 30) → 06
- **B** Rozmnožování na papír pro osobní
potřebu / vlastní vnitřní potřebu
(§ 30a) → 06
- **C** Citace (§ 31) → 07
- **D** Licence pro digitální výuku
(§ 31a) → 08
- **E** Výjimky pro školy (§ 35) → 08

Jaký právní režim může mít užití děl ve výuce?

Tak jako na jakékoliv jiné užití autorských děl, i na užití děl v souvislosti s výukou se vztahuje autorský zákon. Ten upravuje právní režim, který se uplatní na jednotlivé situace vznikající při vyučování nebo v souvislosti s ním.

V jakých situacích se nejčastěji setkám s užitím autorských děl?

Autorský zákon rozlišuje, kdo a jakým způsobem s autorským dílem nakládá.

Prvním důležitým kritériem je, zda k užití díla dochází:

- **přímo při výuce** (výklad pedagoga, prezentace, užití učebnice, užití jiného textu, obrázku, fotky, videa, hudební nahrávky);
- **v rámci přípravy**, ať již před vlastním vyučováním, nebo po něm (příprava pedagoga, žáků/studentů, čerpání z materiálů použitých při vyučování).

Dalším důležitým aspektem, který je nutno pro určení správného režimu vzít v úvahu, je, kdo autorské dílo užívá – zda je to:

- **žák** či **student**,
- **pedagog**.

Podle české úpravy záleží rovněž na tom, zda jde o

- učebnici nebo jiné dílo **určené primárně pro vzdělávací účely**,
- jiné dílo.

Konečně je podstatné, jakým způsobem je dílo užito.

Základními způsoby užití, které autorský zákon rozlišuje, je:

- zhotovení **tiskové** rozmnoženiny (kopie, tisk),
- poskytnutí **tiskové** rozmnoženiny žákům/studentům,
- zhotovení **digitální** rozmnoženiny,
- zpřístupnění (sdílení) **digitální** podoby díla pedagogům a žákům/studentům,
- **jiné užití** (vystavování, hudební či divadelní školní představení, promítání filmu apod.).

Co se rozumí výjimkou z autorského práva?

Výjimkou z autorského práva rozumíme situaci, kdy pro užití díla **není potřeba souhlas autora či jiného nositele práv**. V případě autorských děl užívaných při vyučování půjde typicky o nakladatele, producenta, distributora, spíše výjimečně o samotného autora.

Pedagog, žák či student je tak v zákonem předvídaných situacích oprávněn dílo bez dalšího užít.

Jedná se o výjimku z pravidla, že k užití díla je souhlas nositele práv potřeba, která musí být zákonem výslovně upravena.

Samostatnou kapitolou je právní režim děl vytvořených samotnými pedagogy a žáky či studenty.

Jaké výjimky český autorský zákon upravuje?

→ A Rozmnožování díla pro osobní potřebu (§ 30)

Jedná se o základní výjimku, kterou autorský zákon upravuje. Jde o výjimku obecnou, která není upravena specificky pro školy, žáky/studenty či pedagogy. Jejím základem je to, že každý člověk (fyzická osoba) má právo vytvořit si z legálního zdroje rozmnoženinu, záznam nebo napodobeninu díla pro svou osobní potřebu, tedy za účelem jejího užití ve svém soukromí. V kontextu vyučování připadá v úvahu pouze pro „domácí“ přípravu žáků, studentů a pedagogů, a to s ohledem na fakt, že zákon neumožňuje takovou rozmnoženinu či záznam mimo sféru soukromí sdílet.

příklad

Využití kopie z učebnice, stažení videa nebo hudební skladby v rámci přípravy na hodinu apod.

→ B Rozmnožování na papír pro osobní potřebu / vlastní vnitřní potřebu (§ 30a)

Zhotovení tiskové rozmnoženiny díla, učebnice či jiného díla pro osobní potřebu studentů lze za určitých podmínek považovat za oprávněnou v rámci výjimky při přípravě na vyučování u žáků, studentů i pedagogů. To platí jak v případě, že si dílo či jeho výňatek zkopírují či vytisknou sami, tak v případě, že k tomu využijí kopírky či tiskárny umístěné v prostorách školy nebo školní knihovny.

Nad rámec uvedených výjimek by bylo zhotovení tiskových i elektronických rozmnoženin učebnic či výukových materiálů školou pro studenty či pedagogy a není dovoleno také vytváření kopií notových materiálů.

příklad

ANO – Pedagog žákům/studentům řekne, jakou část z knihy budou v hodině analyzovat. Žáci/studenti si pro účely domácí přípravy vytvoří kopii na kopírce z exempláře ze školní knihovny.

Pedagog si v rámci přípravy pro sebe vyhotoví kopie části pracovního sešitu, se kterým hodlá v hodině pracovat.

NE – Škola nakoupí jednu učebnici, vyhotoví kopie pro všechny své pedagogy.

Pedagog v ZUŠ vyhotoví kopie not, které rozdává svým žákům.

→ C Citace (§ 31)

Citaci zákon umožňuje ve dvojím kontextu:

1 při vytváření vlastního autorského díla, resp. v případě recenze či kritiky cizího autorského díla

V kontextu praxe ve školách tedy půjde o situace, kdy pedagogové vytvoří učebnice, pracovní listy a jiné výukové materiály a zařadí do nich pro ilustraci části jiných děl, případně drobná celá díla (jako jsou básně, fotky nebo ilustrace). Autorská díla ovšem vytváří i žáci či studenti (seminární práce, diplomová práce, výkresy, prezentace). I ti mohou do svých děl vkládat citace.

Podmínkou oprávněnosti citace je dodržení základních limitů výjimky. Do vlastních děl je možno použít jen výňatky děl cizích, přičemž rozsah použitého výňatku musí být v přiměřeném poměru k vlastnímu dílu – citovat lze jen v odůvodněné míře. Celou báseň, ilustraci či fotku lze použít pouze v případě recenze či kritiky citovaného díla.

příklad

Citace částí děl v učebnici literatury, pasáže hudebních skladeb v učebnici hudební výchovy, citace celých básní v prezentaci o jejím autorovi a jeho díle.

2 pro užití děl při výuce (tzv. výuková citace)

Podle této výjimky může pedagog v rámci vyučování užít dílo pro ilustrační účel. U výukové citace není zákonem stanoven limit v rozsahu (není omezen jen na část díla). Podmínkou je, aby k užití došlo bezprostředně při výuce (v rámci přednášky, kurzu, semináře, kolokvia, workshopu apod.). Limitem výjimky je, že rozsah užití má odpovídat sledovanému účelu a musí jít o užití nekomerční. Výjimka se nevztahuje na užití mimo samotné vyučování.

Obečným pravidlem citační výjimky, které je vždy třeba dodržet, je, že musí být vždy uveden autor, název díla a pramen, ze kterého se cituje.

příklad

ANO – Pedagog přehraje skladbu v rámci výuky hudební výchovy. Pedagog prezentuje výtvarná díla při výkladu příslušného slohu v dějepisu. Pedagog využije anatomický atlas, resp. konkrétní obrázky z něj při výuce na lékařské fakultě.

NE – Pedagog v rámci hodiny chemie místo výuky pustí zcela nesouvisející celovečerní film. Pedagog dá žákům/studentům k dispozici link, kde sdílí elektronickou verzi anatomického atlasu.

→ D Licence pro digitální výuku (§ 31a)

Tato výjimka rozvíjí citační výjimku o tzv. e-learning. Svědčí přímo škole. Rozsahem jde o obdobu výukové výjimky s tím, že se vztahuje výhradně na digitální podobu děl a k užití musí dojít při vyučování v prostorách školy nebo v rámci zabezpečeného informačního systému, kde lze identifikovat pedagogy či žáky/studenty školy. I zde platí podmínka, že musí jít o nekomerční užití a že musí být vždy uveden autor, název díla a pramen, ze kterého se cituje.

Dalším limitem je, že v rámci výjimky nelze užít učebnici nebo jiné dílo určené primárně pro vzdělávací účely ani notové materiály.

příklad

ANO – Užití ilustračních obrázků či fotografií v prezentaci při e-learningu v rámci uzavřeného systému školy (př. TEAMS).

NE – Poskytnutí elektronické verze učebnice na sdíleném úložišti školy.

→ E Výjimky pro školy (§ 35)

1. **Školní dílo** (§ 35 odst. 3) – český autorský zákon vymezuje možnost užití děl vytvořených žáky/studenty samotnou školou, a to i bez souhlasu žáka/studenta coby jeho autora.

Podmínkou je, že dílo bylo vytvořeno:

- žákem/studentem příslušné školy,
- při plnění školních/studijních povinností.

Užití je limitované

- k vlastní vnitřní potřebě škol,
- k výuce.

Z uvedených podmínek plyne, že oprávnění vzniká konkrétní škole ve vztahu k dílům jejích vlastních žáků/studentů a způsob užití je limitován na výuku a jinou činnost školy.

příklad

ANO – Pedagog může prezentovat díla vytvořená studenty v rámci kurzu tvůrčího psaní. Tato díla pak může i sdílet v interním systému školy jiným pedagogům a studentům.

NE – Škola nemůže bez souhlasu autorů vydat sborník prací (děl) vytvořených v rámci kurzu tvůrčího psaní a tento nabízet veřejnosti. Nemůže také bez souhlasu autorů takových prací využít úryvky z těchto děl při propagaci školy.

Autorský zákon dále upravuje vzájemný vztah školy a žáka/studenta ve vztahu k dílu v případech, které jdou nad rámec výjimky, a škola tedy k užití díla potřebuje souhlas žáka/studenta coby jeho autora (licenci). Na jedné straně vzniká právo školy na uzavření licenční smlouvy v potřebném rozsahu za obvyklých podmínek. Na druhé straně zákon předpokládá právo žáka/studenta udělit licenční oprávnění jiným osobám (§ 60).

- 2. Školní představení** (§ 35 odst. 2) – český autorský zákon umožňuje, aby škola v rámci představení pořádaných školou užila autorské dílo. Podmínkou pro možnost využití výjimky je, že se školního představení účastní pouze žáci/studenti školy a že je nekomerční.

příklad

ANO – Dramatický obor konzervatoře pořádá představení, kde prezentuje divadelní hru žijícího autora. Za předpokladu, že hru inscenuje tým složený výhradně z pedagogů a žáků školy a v představení účinkují výhradně žáci, případně pedagogové, není třeba souhlasu autora. Při realizaci je třeba zohlednit osobnostní práva autora, do díla nezasahovat a nerealizovat je způsobem snižujícím hodnotu díla.

NE – Pedagogové a studenti dramatického oboru VŠ uměleckého zaměření připraví inscenaci, k jejíž realizaci přizvou známého divadelního režiséra. Ten některé postavy obsadí profesionálními

herci. Režisér i profesionální herci se zúčastní bez nároku na honorář. V uvedeném případě je třeba získat souhlas autora, a to i v případě, že by se představení konalo na půdě školy a nevybíralo se vstupné.

V obou uvedených případech podobně jako u citace platí, že je v případě užití děl v rámci výjimky vždy třeba uvést jméno autora, název díla, případně pramen, z kterého se čerpá.

Užití děl školami nad rámec výjimek

Výčet výjimek v autorském zákoně je uzavřený. V ostatních případech, než které jsou zákonem popsány a předvídaný, je k užití autorských děl třeba souhlas nositelů práv.

V oblasti učebnic a jiných výukových materiálů jsou podmínky zpravidla stanoveny nakladatelem při nákupu tištěných verzí učebnic, resp. při pořízení licencí na užití jejich digitální podoby.

V případě užití ostatních druhů děl je třeba vždy získat souhlas toho, kdo práva na zamýšlený způsob užití od autorů nabyt (zpravidla půjde o nakladatele, vydavatele hudebních nahrávek, producenta či distributora audiovizuálních děl apod.).

Zejména v online prostředí lze také využít děl zveřejněných v režimu licencí creative commons, které vždy stanoví právní režim děl zveřejněných pod tímto druhem licence (<https://creativecommons.org>).

příklad

Režim užití digitální podoby učebnic se de facto vždy řídí licenčními podmínkami nakladatele. Pedagogům či žákům tak škola může učebnice zpřístupňovat díky zakoupené multilicenci v interní síti školy.

Pedagogové a studenti v rámci výtvarného ateliéru vytvoří animovaný film podle existující knižní předlohy. Aby mohli video umístit na YouTube, případně jej představit na festivalu studentských snímků, budou potřebovat souhlas autora předlohy.

Pedagog v rámci výuky ilustrativně využije přírodopisný dokument, který najde na YouTube. Dokument je zveřejněn pod verzí creative commons licence, která dovoluje jeho další šíření online. Pedagog v takovém případě může link, resp. dokument sdílet se studenty i mimo vlastní vyučování.

Poznámka

Odkazy na paragrafy uvedené v manuálu odpovídají vždy příslušnému ustanovení autorského zákona (z. č. 121/2000 Sb., v aktuálním znění).

Tento manuál vznikl za podpory projektu Komplexní výzkum a podpora rozvoje kulturních a kreativních průmyslů v Olomoucké aglomeraci, reg. č.: CZ.02.01.01/00/23_021/0008382 spolufinancovaného Evropskou unií.

Grafická úprava — Jiří Vaněk / Carton Clan.

Tento návod je zveřejněn pod veřejnou licencí CC-BY.

Spolufinancováno
Evropskou unií

